

Janne Ikäheimo

Taruja herran tikarista – Oulun Hangaskankaan polttohaudan metallilöydöistä

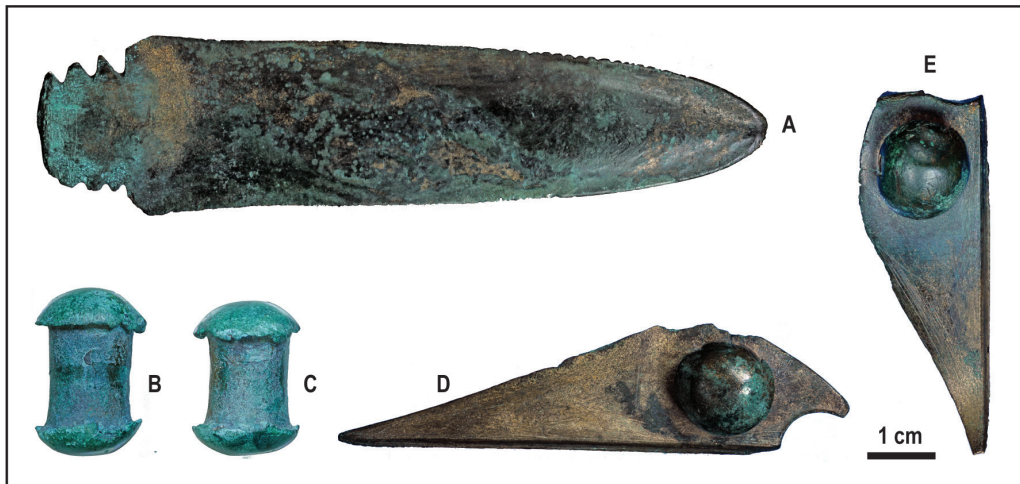
Berättelser om härskarens dolk – metallfynden från brandgraven i Hangaskangas, Uleåborg

I denna artikel behandlas metallfynden från en bronsålders brandgrav i Hangaskangas, Uleåborg. Ursprungligen har metallfynden tolkats härstamma från en bronsdolk av skandinavisk typ. Den preliminära grundämnesanalys som gjorts på materialet stöder dock inte denna uppfattning, eftersom den visar att bronsbladet till sin sammansättning avviker från de övriga fynden. Dessutom kan man hitta motsvarigheter till eggen i Seima-Turbino-fenomenets tvåbladiga knivar. Hela fyndets bästa motsvarighet finner man i stensättningen vid Prästsjödiket. I artikeln behandlas också gravfyndets fornlämningsmiljö och föremålsfynden i en bredare kulturell kontext.

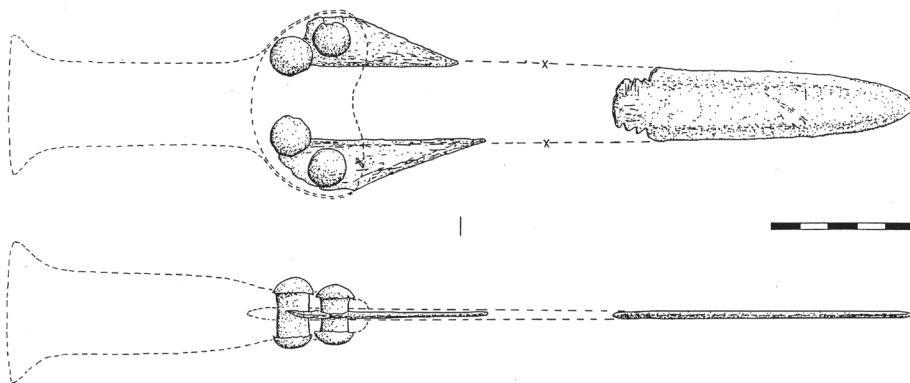
Johdanto

Toukokuussa 1998 tehtiin Oulun Hangaskankaalla (mj-tunnus 564010051) maamme mittakaavassa sensaatiomainen löytö, kun edellisenä syksynä arkeologian harrastaja Soili Närhen ja hänen poikansa talteen ottamat esinefragmentit johdattivat Oulun yliopiston silloisen koekaivausryhmän pronssikautisen polttohaudan jäljille. Vaikka löytöön kohdistui runsaasti yleistä mielenkiintoa (esim. *HS* 23.5.1998; *Kaleva* 25.5.1998; *HS* 24.7.1998) ja sen keskeisin esineistö muodostaa Pohjois-Pohjanmaan museon perusnäyttelyssä merkittävän osan alueen pronssikautta esittelevän vitriinin esillepanosta, ei siitä ole vielä tänäkään päivänä olemassa kokonaisvaltaista julkaisua. Se ei ole tämänkään kirjoituksen tarkoitus. Sen sijaan jatkan vuonna 2016 Muinaistutkijassa julkaisemani Utajärveltä löydetyn pronssitikarin terän yhteydessä (Ikäheimo 2016) aloittamaani pohdintaa hautauksen löytöaineistoon (KM31379) kuuluvista metalliesineistä.

Hangaskankaan polttohautauksen metalliesineistön (Kuva 1) muodostavat suuri pronssiterä (:35), suurempi (:34) ja pienempi (:54) irrallinen pronssiniitti sekä pidempi (:32) ja lyhyempi (:77) niitillinen pronssilevyn katkelma. Näiden metallilöytöjen on tulkittu kuuluneen alun perin samaan kokonaisuuteen. Eritoten neljän puolipallopäisen niitin perusteella on esitetty, että kyseessä olisi läntisen pronssikulttuurin piiriin kuuluva esinemuoto, mannereurooppalaista tai skandinaavista tyyppiä edustava niittikahvainen pronssitikari (Kuva 2), joka olisi rikkouduttuaan kierrätetty osittain uuteen käyttöön. Päätelmä tukeutuu metalliesineille vuonna 1998 suoritettuun SEM-EDS-analysiin (Forss & Tuovinen 2001: 10), jonka tuloksia ei kuitenkaan ole julkaistu. Pronssiterä on kokonsa, muotonsa ja varsiruotonsa johdosta tulkittu pistoaseen, todennäköisimmin keihään kärjeksi. Niitillisille pronssilevyn katkelmille ei ole määritelty yksiselitteistä funktiota vaan ne edustavat kahden irtontii-

Kuva 1. Hangaskankaan polttohaudan metallilöydöt (KM31379): a) pronssiterä (:35, ”B-puoli”), b) suurempi (:34) ja c) pienempi pronssiniitti (:54) sekä d) pidempi (:32) ja e) lyhyempi (:77) niitillinen pronssilevyn katkelma.

Kuva 2. Metallilöydöt läntisen pronssitikarin muotoon rekonstruoituna. Piirros: konservattori/tutkimusteknikko Jari Heinonen / Oulun yliopisto, arkeologian laboratorio.

tin tavoin hautauksen myötä pois luovutettua potentiaalia (vrt. Ikäheimo 2016: 8).

Toisenlaisen tulkinnan löydöstä on esittänyt Helsingin yliopiston arkeologian professori Mika Lavento, jonka näkemyksen mukaan hautauksen suuri pronssiterä on tikari, jolle on osoitettavissa vastineensa itäisestä pronssikulttuurista (Lavento 2015: 181), erityisesti Seima-Turbino-ilmion piiristä. Koska näille sekä muille keskenään ristiriitaisille tulkintalinjoille (ks. alla) näyttäisi olevan tiedeyhteisön piirissä omat kannattajansa, koen tässä yhteydessä tarpeelliseksi julkaista kannettavalla röntgenfluoresenssispektrometrillä (pXRF) 3.12.2013 suoritettujen alustavien ja 25.11.2019 suoritettujen täydentävien mittauksen tulokset. Mittaustulosten tulkinnan ohella pyrin kontekstomaan Hangaskankaan metallilöydöt osaksi varhaispronssikauden ilmiöiden ympärillä käytyä laajempaa keskustelua.

Mittaustulokset

Joulukuussa 2013 Oulun Hangaskankaan metallilöydöistä suoritettiin yhdeksän mittausta: kuusi suuresta pronssiterästä sekä yksi pidemmästä ja kaksi lyhyemmästä niitillisestä pronssilevyn katkelmasta. Mittauksiin käytettiin Oulun yliopiston arkeologian laboratorion omistamaa käsikäyttöistä Bruker IV-SD röntgenfluoresenssianalyysiaattoria (pXRF) ja kalibrointina laitevalmistajan yleistä metallikalibrointia. Pronssiterän mittaukset kestivät 60 sekuntia ja niitillisten pronssilevyjen 20 sekuntia. Pronssiterän mittaukset tehtiin esineen molemmilta puolilta (nk. A- ja B-puoli) sekä patinoituneista että vähemmän patinoituneista kohdista. Marraskuussa 2019 aineistoa täydennettiin kaikkiaan 46 uudella mittauksella, jolloin pronssiterän ja -levyjen ohella mitattiin myös jokainen pronssiniitti. Käytetty kalibrointi oli sama kuin vuoden 2013 mittauksissa, mutta nyt

mittausaika oli vakioitu 120 sekuntiin. Mittauksista 14 jouduttiin kuitenkin poistamaan aineistosta, koska niissä mittauskohdat sattuivat punaiseen akryyliväriin, jolla oli merkitty löytönumero. Tämä korreloi mittaustuloksissa kadmiumin 1,2–1,7 % pitoisuutena, muissa tuloksissa kadmiumia ei esiinny lainkaan. Lisäksi mittaustuloksista on poistettu yksittäistapauksina promillen kymmenesosan pitoisuuksina esiintyneitä alkuaineita kuten mangaani, zirkoni ja hopea. Normalisoidut mittaustulokset on esitetty oheisessa taulukossa (Taulukko 1). Taulukon ohella vuoden 2019 mittaustulokset on visualisoitu WWW-pohjaisen ClustVis-ohjelman (<https://biit.cs.ut.ee/clustvis/>, ks. Metsalu & Vilo 2015) hierarkkisella ryhmittelytyökalulla (Kuva 3).

Kun mittaustuloksia tarkastellaan sekä prosenttijakaumina että klusterianalyysin ja sitä tarkemmin visualisoivan lämpökartan (heat map) avulla, havaitaan seuraavaa. Kaikki löydöt ovat tinapronssia, jonka sivualkuaineina esiintyy vaihtelevina pitoisuuksina rautaa, arseenia, nikkeliä, lyijyä sekä kobolttia. Arseenin ja nikkelin esiintyminen sekä lyijyn poissaolo luonnehtii niitillisiä levyjä sekä pronssiniittejä, kun taas pronssiterän mittauksen kohdalla tilanne on täsmälleen päinvastainen. Lisäksi pronssiterässä on muita löytöjä enemmän kuparia sekä rautaa ja vähemmän tinaa. Mittauksen epätasaisesta lukumäärästä huolimatta tulokset osoittavat, että pronssiterä ja niitilliset pronssilevyt eivät ole peräisin yhdestä ja samasta pronssitakarista. Myös irrallisten pronssiniittien ja pronssilevyissä kiinni olevien niittien pääalkuaineiden määrasuhde on huomattavan erilainen. Hautaukseen näyttäisi siis päättyneen ainakin kahta erilaista pronssiseosta ja ehkä myös eri alkuperää edustavia metalliesineitä tai sellaisten fragmentteja.

Utajärven pronssitikarin julkaisun yhteydessä esittämiini havaintoihin (Ikäheimo 2016: 5–7) liittyen on myös merkillepantavaa, että niin pronssiterän kuin niitillisten

Taulukko 1. Oulun Hangaskankaan polttohaudan metallilöytöjen suhteellinen alkuaineosuus (%)

Esine	Alan:o	Kunto	#	Cu	Sn	Fe	Zn	As	Ni	Co	Pb
Pronssiterä-A	:35	kirkas	*	91,31	7,93	0,75	-	-	-	-	-
			*	91,83	7,47	0,70	-	-	-	-	-
			3	91,96	6,30	0,71	0,92	-	-	0,11	-
		patina	*	78,91	19,30	1,66		-	-	-	0,13
			*	81,28	17,06	1,52		-	-	-	0,12
			4	86,85	10,89	1,21	0,91	-	-	0,09	0,06
Pronssiterä-B	:35	kirkas	*	85,67	13,13	1,19		-	-	-	-
			4	89,13	8,87	0,99	0,92	-	-	0,09	
		patina	*	74,03	23,80	2,01		-	-	-	0,16
			3	80,62	16,68	1,71	0,77	-	-	0,09	0,13
Niittilevy 1	:32	kirkas	*	81,63	17,59	-		0,54	0,24	-	-
		patina	3	85,04	12,76	0,35	0,88	0,65	0,22	0,10	-
Niittilevy 2	:77	kirkas	*	81,18	16,55	-		1,86	0,41	-	-
			1	85,64	12,38	0,33	0,73	0,60	0,21	0,11	-
		patina	*	70,73	28,01	-		1,26	-	-	-
Niitti 1	:32	patina	4	85,57	11,25	0,44	0,63	1,7	0,31	0,12	-
Niitti 2	:77	patina	4	84,20	12,14	0,46	0,71	2,02	0,36	0,12	-
Niitti I	:34	patina	3	72,05	22,56	0,66	0,50	3,58	0,54	0,11	-
Niitti P	:54	patina	3	74,88	20,86	0,60	0,35	2,88	0,33	0,11	-

Selite: #= mittauskertojen lukumäärä (*= yksittäinen mittaus vuodelta 2013)

pronssilevyjen mittautulokset ryhmittäytyvät edelleen mittauskohdan patinoitumisen asetta noudatellen. Vuoden 2013 mittauksissa nikkelille saatiin pitoisuus ainoastaan niitillisten pronssilevyjen patinattomista kohdista, kun taas raudan ja lyijyn korkeimmat arvot liittyivät pronssiterän patinapeitteisiin mittauskohtiin. Siksi rauta ja lyijy kuten myös tina ovat rikastuneet postdepositionaalissa oloissa pronssiterän pinnalle. Muutokset pronssiterän alkuainepitoisuuksissa vastaavat Orfanoun ja Rehrenin havaintoja

alkuaineiden rikastumisesta ja köyhtymisestä arkeologisissa pronssissa, niitillisistä levyistä ja pronssiniiteistä havaitut arseeni ja nikkeli eivät sitä puolestaan tee (ks. Orfanou & Rehren 2015: 390–395). Kyseisten alkuaineiden esiintyminen vain niitillisissä levyissä on silti tärkeä aineistoa kahteen ryhmään määrittävä tekijä, sillä voimme olettaa metallilöytöjen olleen keskenään samanlaisissa olosuhteissa Hangaskankaan maaperässä hautauksen teon ja vuoden 1998 arkeologisten kaivausten välisen ajan.

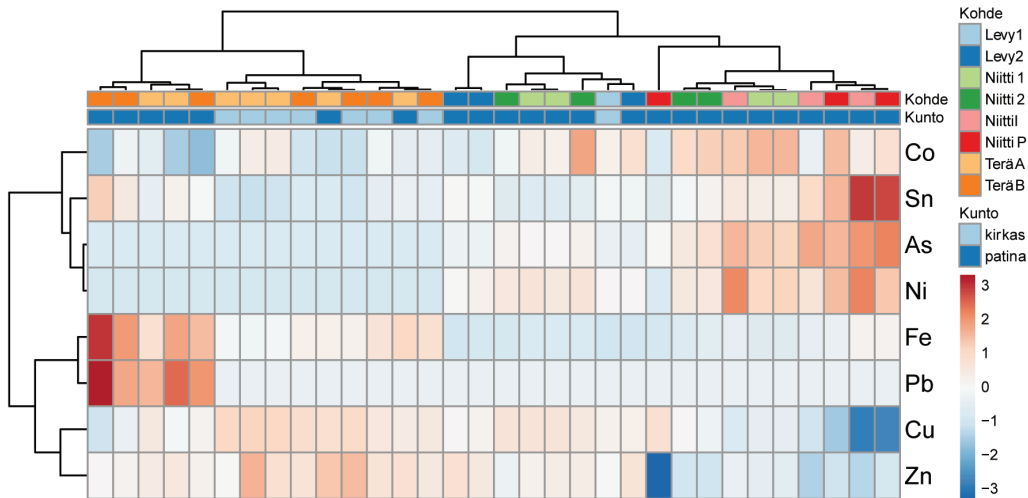
Moniteräistä tulkintaa

Tietoa Oulun Hangaskankaan polttohaudasta oli saatavilla verrattain nopeasti kaivauskertomuksen (Forss & Tuovinen 2001) valmistuttua maaliskuussa 2001, sillä sen PDF-versio oli ladattavissa Oulun yliopiston arkeologian laboratorion serveriltä viimeistään saman vuoden lopussa. Lisäksi metallilöytöihin viitattiin pintapuolisesti useammassa 2000-luvun alkupuolella julkaistussa tutkimuksessa (Ikäheimo 2002; 2005; Okkonen 2003; Ikäheimo et al. 2004). Merkittävää on, että ajatus metallilöytöjen kuulumisesta alun perin yhteen ja samaan pronssitikariin tuotiin esille ainoastaan suomeksi kirjoitetuissa teksteissä, kun taas englanninkielisissä julkaisuissa viitattiin pronssiseen keihäänkärkeen ja käyttötarkoitukseltaan epäselvään niittiseen pronssiesineeseen. Hangaskankaan ”tikarin” rekonstruktio julkaistiin puolestaan vain kaivauskertomuksessa, tosin esinettä on siihen jonkin verran lyhennetty tutkimusteknikko Jari Heinosen alkuperäisestä hahmotelmasta (Kuva 2, vrt. Forss & Tuovinen 2001:10).

Julkaisuhistorian seurauksena Hangaskankaan metallilöydöt on tuoreemmassa tutkimuskirjallisuudessa käsitelty ja käsitetty useammalla toisistaan poikkeavalla tavalla.

Suomalainen tutkimuskirjallisuus on lähestynyt asiaa skandinaavinen pronssitikari edellä lähtien Christian Carpelanin hahmottelemasta tapahtumasta, jonka puitteissa läntisen tikarin terä muokattiin paremmin ”pohjoisen kulttuurin näkemystä” (Carpelan 2003) vastaavaksi. Sen jälkeen esine mainitaan muutamassa väitöskirjassa neoliittisena pronssitikarina (Asplund 2008: 74 viite 21; Kuusela 2013: 46 viite 30), kunnes Lavennon tuoreehkon Suomen pronssikauden yleisesityksen myötä (Lavento 2015: 181) tulkinnallinen fokus siirtyy kotimaisessa tutkimuksessa enemmän itään. Viimeksi Oulun Hangaskankaan löytöä laajemmin käsitellyt Saipio (2017: 218–220) ottaa huomioon molemmat löydön metalliesineiden alkuperää koskevat tulkintalinjat, joista uudempaa voi hyvällä syyllä luonnehtia venäläiseksi.

Venäläisessä tutkimuskirjallisuudessa Oulun Hangaskankaan löytö esiintyy

Kuva 3. Hangaskankaan polttohaudan pronssilöydöistä marraskuussa 2019 tehtyjen pXRF-alkuainemittausten dendrogrammi ja lämpökartta. Kuva: Janne Ikäheimo.

pisteenä kartalla, yhtenä kymmenestä Seima-Turbino-ilmiöön liitetyn hammastetun ja keskivahvikkeettoman eli lamellaarisen pronssiveitsityypin NK-18 (ks. Chernykh & Kuzminykh 1989: 91) löytöpaikoista (Yushkova 2014: 87 fig. 1). Löydön välitöntä kontekstia nimeltään ”Oulun Hangaskankaala” luonnehditaan puolestaan mahdolliseksi kalmistoksi (Serikov et al. 2009: 67; Korochkova et al. 2010: 490). Tämä lapsus ei kuitenkaan muuta sitä tosiasiaa, että Hangaskankaan pronssiterä sopii mainiosti niin ulkonäkönsä kuin pituutensa (107 mm) puolesta tähän tunnistukseen (erit. Chernykh & Kuzminykh 1989: 104 fig. 60:1) ja sille on osoitettavissa muotovasteita myös hammastamattomista veitsiryhmistä NK-2, NK-4 ja NK-6 (ks. Chernykh & Kuzminykh 1989: 91–99). Löydön liittymisestä Seima-Turbino-ilmiön materiaaliseen kulttuuriin kertoo myös sen poikkileikkaus, joka ei ole skandinaavisen tikarin tapaan litistetty rombi vaan pikemminkin lattean tasapaksu. Ainoa merkittävä ero itäisiin vastineisiin on esineen ruoto-osan sahalaitainen loveus, jolle ei näyttäisi löytyvän itäistä vertailukohtaa. Kiinnostavaa on, että sama piirre esiintyy Uumajan lähistöllä sijaitsevan Prästsjödiketin (Umeå sn RAÄ 600) kivilatomuksesta löydetyistä ja keihäänkärjeksi tulkitussa pronssiterässä (Vbm 27179:56; ks. Andersson 2000; Lundberg 2001). Sen kontekstille on latomuksesta löydetyistä hartsipalasta ajoitus (Ua-15399, 3385±75BP), joka kalibroitu noin 1900–1500 cal. BC.

Käyttäessään Hangaskankaan löytöä Prästsjödiketin vertailukohtana Lundberg (2005: 315–317) tarjoaa samalla Oulujokivarren polttohaudasta toistaiseksi kaikkein seikkaperäisimmän selostuksen tieteellisessä julkaisussa. Koska Lundberg pitää Prästsjödiketin pronssiterää itäisenä tuontitavarana, on hän myös valmis epäilemään Hangaskankaan löydön alkuperää kierrätyksen kohteeksi joutuneena läntisenä pronssitikarina (Lundberg 2005: 313, 316). Yllättävimmän tulkinnallisen näkökulman aineistoon tarjoaa kuitenkin Lundbergin entinen työtoveri,

professori Lars Forsberg, joka Pohjois-Ruotsin ja Pohjois-Norjan pronssiveitsi- ja valinmuottilöytöihin vedoten on esittänyt Seima-Turbino-tyyppin veitsiä valmistetun pohjoisessa Skandinaviassa (Forsberg 2012: 39–41).

Kun valistuneita arvauksia Hangaskankaan ja siihen rinnastuvien löytöjen (metallin) alkuperästä on näin ollen heitelty Finnmarkista itäisen Keski-Euroopan kautta aina Uralille saakka lienee selvää, että kysymykseen tullaan saamaan täsmällisempiä vastauksia vasta sen jälkeen kun Skandinaviassa jo varsin laajalti käytetty (esim. Ling et al. 2013; 2014; Nørgaard et al. 2019) ja maassamme hiljan pilotoitu (Holmqvist et al. 2019) lyijyisotooppianalyysi yleistyy Suomen arkeologisten kuparimetallipohjaisten löytöjen tutkimuksessa. Mutta siinä missä alkuperän määrittäminen on epäilemättä relevantti tutkimustehtävä, sitä on myös löydön luonteen arviointi sekä kokonaisuutena että suhteessa ympäristöönsä.

Yksinkertaista pohdintaa

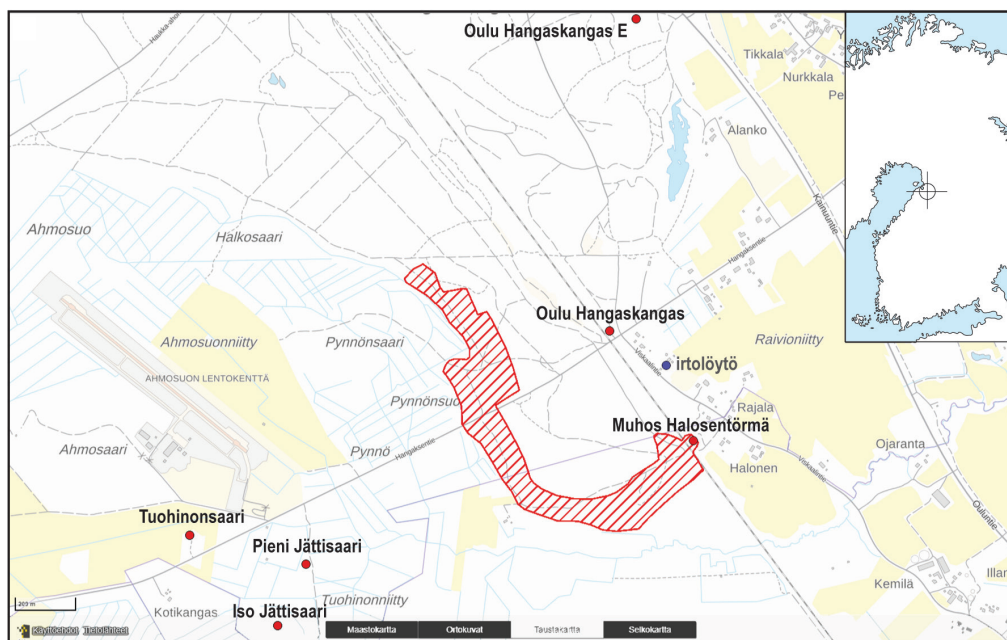
Kun aluksi tarkastelun kohteeksi otetaan hautauksen välitön muinaisjäännösympäristö (Kuva 4), on siihen kuuluva kerrostuma kivikauden lopulta pronssikaudelle poikkeuksellisen runsas, monimuotoinen sekä lukuisin arkeologisin kaivauksin tutkittu. Hautapaikalta noin 450 metriä kaakkoon sijaitsee Muhoksen Halosentörmän pronssikautinen asuinpaikka. Siellä vuonna 1968 suoritettujen kaivausten keramiikkalöydöistä FM Aimo Kehusmaa (s.a.) on tunnistanut ainakin yhden Pasvik-keramiikkaan kuuluvan saviastian, jonka keskeistä levintäaluetta ovat Kuolan niemimaa ja Pohjois-Norja (Damm 2012). Dosentti André Costopoulos (2003: 52) on EPMA-analyysiin ja tilastollisiin menetelmiin nojaten osoittanut löytöaineistoon kuuluvan myös itäistä, nk. Valdain piitä. Halosentörmän asuinpaikka löytyi puolestaan jo vuonna 1926 kun sen halkaisevan rautatien rakennustöiden yhteydessä

löytyi sittemmin 'paksuksi ja hyvin matalakouruiseksi' luonnehdittu (Huurre 1991: 37) Kiukaisten-tyyppin kourutaltoa (KM 8746). Museovirasto on sittemmin määritellyt kohteen laajaksi muinaisjäännösalueeksi (ks. Kuva 4).

Hieman lähempänä, parisataa metriä kaivauspaikasta itäkaakkoon on puolestaan ojankaivun yhteydessä maasta nousseen tikatun skandinaavistyyppisen pyörökirveen (KM32527) löytöpaikka (Forss & Tuovinen 2001: 13–14). Puolitoista kilometriä hautapaikasta lounaaseen sijaitsevan Tuohinonniityn metsäsaarekkeilta tunnetaan kolme kiviröykkiötä, joista tunnetuimman Ison-Jättisaaren röykkiön kaivoi Hjalmar Appelgren jo vuonna 1888 (Okkonen 2003: 58–60). Oulun Hangaskangas E -nimellä tunnettu ja Museoviraston vuosina 2012 ja 2014 kokonaisuudessaan tutkima alue (Pesonen 2013; Mikkola 2015), joka sisälsi useita pesäkkeisiä asuinpaikkapintoja kivi-

kauden lopulta keskiselle pronssikaudelle, sijaitsee hautauksesta noin kilometrin verran pohjoiseen. Itäistä piitä ja keramiikkalöytöjä lukuun ottamatta (Pesonen 2013: 34–35) alueen löydöt ovat etupäässä paikallisista raaka-aineista, mutta ulkopuolisia kontakteja kiinnostavammasi kohteen Hangaskangas E tekee sen asuinpaikalta n:o 6 löydetty ja myöhäiskivikauteen ajoittuva kuparihelmi, kuten myös pronssikauden loppujaksolle ajoittuvat ja asuinpaikan n:o 2 löytöihin kuuluvat 17 sulatusupokkaan palaa (Pesonen 2013, ks. myös Pesonen 2016).

Yhdessä Halosentörmän asuinpaikalta aiemmin tehtyjen upokaslöytöjen kera (esim. KM17646:147) tämä aineisto kertoo Hangaskankaan olleen paikka missä metalliesineistä muokattiin toisella esikristillisellä vuosituhannella uusia. Halosentörmältä on varsin tuore AMS-ajotus (GrA-63888: 3000+35 BP) palaneesta luusta, joka kalibroituakin (n. 1400–1100 cal. BC) on

Kuva 4. Oulun Hangaskankaan polttohautauksen muinaisjäännösympäristö. Kartta: Maanmittauslaitoksen ja Museoviraston tuottamasta pohja-aineistosta muokannut Janne Ikäheimo.

huomattavasti nuorempi kuin Christian Carpelanin samaan aineistoon kuuluvasta purupihkasta (Hela-154: 3420+105BP) teettämä ajoitus. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna ja ympäristöönsä suhteutettuna Hangaskangas voidaan nähdä aikansa pronssinvalantakeskuksena (vrt. Lavento 2019: 38) vaikka aluetta ei ole tuoreehkossa tutkimuksessa noteerattu edes pronssikautiseksi keskusalueeksi (ks. Lavento 2012: 156–162). Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä huomauttaa, että Oulun Hangaskankaan hautalöytö näyttäisi sijoittuvan vuonna 2001 palaneesta luusta teetetyn AMS-radiohiiliajoituksen (Hela-498: 3510+75, n. 2000–1650 cal. BC) mukaan metallinkäsittelyyn liittyvän kronologisen jatkumon alkupäähän.

Niinpä yksi mahdollinen tulkinta metalliesineistöstä on, että se päätyi anti-meksi Hangaskankaan polttohautaukseen silloin kun pronssi teki vasta varsinaisesti tuloaan Suomeen (esim. Lavento 2018: 124, 143). Tuolloin metallista ja sen arvosta, kuten myös teknisistä mahdollisuuksista ja sosiaalisista ulottuvuuksista (ks. esim. Engedal 2009; Flohr Sørensen 2012), omattiin jo jonkinlainen käsitys, mutta pronssin sulattamiseen ja muuhun käsittelyyn liittyvää tietämystä ei välttämättä vielä ollut (vrt. kuitenkin Ikäheimo & Nordqvist 2017; Ikäheimo 2019). Pronssiterässä ja niitillisten pronssilevyjen katkelmissa havaittavat mekaanisen muokkauksen jäljet synnyttävät ainakin vaikutelman, että niiden parissa olisi askaroitu huomattavan pitkään. Toisaalta metallurgiaan liittyvän tietämyksen puutteen sijaan kysymyksessä saattoi olla tietoinen valinta välttää metallin sulattamiseen ja uudelleenvalamiseen edellyttämä monimutkainen prosessi ja siihen liittyvät riskit; mekaaninen muokkaus riitti tässä tapauksessa halutun lopputuloksen saavuttamiseen.

Tässä yhteydessä on toistettava jo aiemmin esittämäni ihmettely (Ikäheimo 2016: 8) koskien sitä, että jos läntiset pronssiesineet (Huurre 1983: 274) tai pronssiesineet yleensä (Huurre 1983: 264; Lavento 2015:

134; 2019: 42) muodostivat alueen toimijoille lähinnä raaka-aineresurssin, kuinka niittien perusteella läntiseksi tunnistettavaa metalliesineistöä (ks. Murashkin et al. 2014: 197) päätyi Hangaskankaan polttohautaukseen. Jos siis tahdottiin valaa raakametalliksi tarkoitetuista vieraan kulttuuripiirin esineistä tai sellaisten katkelmista muodoltaan tumpia oman kulttuuripiirin tuotteita, miksi tätä aineistoa ei sulatettu itseilmaisun raaka-aineeksi. Tällöin on toistettava ajatus (mm. Lavento 2018: 142) pronssista vallan ja vaurauden symbolina tai kenties jonkin muun kiinnostavan sosiaalisen funktion (vrt. Carpelan 1999: 254) omaavana materiana.

Lopuksi

Edellä esitetty lyhyehkö katsaus Oulun Hangaskankaan polttohaudan metallilöytöihin sekä sen välittömään muinaisjäännösympäristöön on toivon mukaan saanut lukijani havaitsemaan sekä tuohon yksittäiseen kohteeseen, että Hangaskankaan alueeseen yleisemmin sisältyvän tutkimuksellisen potentiaalin. Tuon potentiaalin hyödyntämiseen aion osaltani osallistua tutkimalla Oulun yliopiston Hangaskankaan eri muinaisjäännöskohteissa vuosituhatteen vaihteen molemmin puolin suorittamien kenttätutkimusten tuottamaa aineistoa, joka sittemmin jäi parin vuosikymmenen ajaksi tieteellis-hallinnolliseen limboon sekä henkilökohtaisen että yleisemmän muinaistutkimuksellisen mielenkiinnon kiinnittyessä uusiin aineistoihin, alueisiin ja ajanjaksoihin. Onneksi aika on samalla muokannut tulokulmaa suhteessa ”vanhoihin synteihin”, mikä ei tosin välttämättä kovin selvästi käy ilmi nyt käsillä olevasta kirjoituksesta. Silti jatkossa ei pitäisi olla niin oleellista ja keskeistä se, mistä ja minkä kulttuurin piiristä metalli, muut materiaalit sekä vaikutteet Hangaskankaan alueelle tulivat vaan mitä niiden kanssa siellä tehtiin ja kuinka niiden kanssa siellä elettiin.

Kiitokset

Kirjoittaja haluaa esittää sydämelliset kiitokset seuraaville henkilöille artikkelin valmisteluvaiheessa saamastaan teknisestä avusta: arkeologi, FM Mika Sarkkinen ja konservaat-tori Marja Halttunen (Pohjois-Pohjanmaan museo) sekä konservaat-tori/tutkimusteknikko Jari Heinonen ja FM Tuuli Matila (arkeologian oppiaine, Oulun yliopisto).

Bibliografia

Painamattomat lähteet

- Forss, A. & Tuovinen, O. 2001. Oulu Hangaskangas – varhaispronssikaudelle ajoittuvan hautauksen kaivaus 1998. Kaivauskertomus. Oulu: Oulun yliopisto – arkeologian laboratorio.
- Kehusmaa, Aimo *s.a.* Otsikoimaton tutkimuskäsikirjoitus Muhoksen Halosentörmän vuoden 1968 keramiikkalöydöistä (6 s.). Koppio kirjoittajan hallussa.
- Mikkola, E. 2015. Oulu Hangaskangas E. Kivi- ja pronssikautisen asuinpaikan kaivaus 25.8.–5.9.2014. Tutkimusraportti. Helsinki: Museovirasto – kulttuuriympäristön hoito/ arkeologiset kenttäpalvelut.
- Pesonen, P. 2013. Oulu Hangaskangas E. Kivi- ja pronssikautisen asuinpaikan kaivaus 14.6.–20.7.2012. Tutkimusraportti. Helsinki: Museovirasto – kulttuuriympäristön hoito/ arkeologiset kenttäpalvelut.

Sanomalehdet

- Helsingin Sanomat* 23.5.1998. Oulussa tehtiin kiinnostava arkeologinen löytö – Pohjois-Suomen ensimmäiset pronssiset hautalöydöt kaivettiin esiin.
- Helsingin Sanomat* 24.7.1998. Pronssikauden muhkea hauta kesän muinaislöytöjen huippuhetki – Arkeologien kesä kuluu ikivanhoilla asuinpaikoilla ja kalmistoilla”
- Kaleva* 25.5.1998. Useat tieteenalat arkeologien apuna – Hangaskankaan pronssiesineistölle pyritään seuraavaksi löytämään alkuperä.

Tutkimuskirjallisuus

- Andersson, B. 2000. *Rapport över slutundersökning av kokgrop och stensättning på lokalen Prästsjödiket, Raä 600, Umeå sn och kn, Västerbottens län*. Kulturhistoriska undersökningar. Umeå: Västerbottens Museum.
- Asplund, H. 2008. *Kymittæ. Sites, Centrality and Long-Term Settlement Change in the*

- Kemiönsaari Region in SW Finland*. Annales Universitatis Turkuensis B 312 Humaniora. Turku: Turun yliopisto.
- Carpelan, C. 1999. Käännekohtia Suomen esihistoriassa aikavälillä 5100...1000 eKr. P. Fogelberg (toim.) *Pohjan poliilla: Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*: 249–280. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Carpelan, C. 2003. Inarilaisten arkeologiset vaiheet. V.-P. Lehtola (toim.) *Inari-Aanar: Inarin historia jääkaudesta nykypäivään*: 28–95. Inari: Inarin kunta.
- Chernykh, E.N. & Kuzminykh, S.V. 1989. *Drevnyaya metallurgiya Severnoi Evrazii (Seiminsko-Turbinski fenomen)*. Moscow: Nauka.
- Costopoulos, A. 2003. Prehistoric flint provenance in Finland: Reanalysis of southern data and initial results for the north. *Fennoscandia archaeologica* XX: 41–54.
- Damm, C. 2012. From entities to interaction. Replacing pots and people with networks of transmission. R. Grünthal & P. Kallio (toim.) *A Linguistic Map of Northern Europe*: 41–62. Mémoires de la Société Finno-Ugrienne 266.
- Engedal, Ø. 2009. Verdsbilet i smeltedigelen. G. Grønnesby & M. Moe Henriksen (toim.) *Det 10. nordiske bronsealderssymposium*, 5–8. oktober 2006. Vitark 6: 36–49.
- Flohr Sørensen, T. 2012. Original copies: Seriality, similarity and the simulacrum in the early Bronze Age. *Danish Journal of Archaeology* 1(1): 45–61.
- Forsberg, L. 2012. Assymetric twins? Some reflections on coastal and inland societies in the Bothnian area during the Epineolithic and Early Metal Age. N. Anfinset & M. Wrigglesworth (toim.) *Local Societies in Bronze Age Northern Europe*: 31–55. Sheffield: Equinox.
- Holmqvist, E., Wessman, A., Mänttari, I. & Lahaye, Y. 2019. Lead isotope and geochemical analyses of copper-based metal artefacts from the Iron Age water burial in Levänluhta, Western Finland. *Journal of Archaeological Science: Reports* 26.
- Huurre, M. 1983. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria*. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia I. Kuusamo: Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta.

- Huurre, M. 1991. Oulujokilaakson esihistoria. M. Huurre & J. Vahtola (toim.) *Oulujokilaakson historia kivikaudelta vuoteen 1865*: 11–70. Oulu: Oulujokilaakson historiatoimikunta.
- Ikäheimo, J. 2002. Arkeologisista tutkimuksista alisessa Oulujokilaaksossa 1995–2000. H. Ranta (toim.) *Arkeologia Suomessa 1999–2000*: 61–77. Helsinki: Museovirasto.
- Ikäheimo, J. 2005. Re-assessing the Bronze Age of coastal northern Ostrobothnia – the lower Oulujoki river valley. J. Goldhahn (toim.) *Mellan sten och järn. Rapport från det 9:e nordiska bronsålderssymposiet, Göteborg 2003-10-09/12*. Gotarc Serie C. Arkeologiska Skrifter 59: 771–784.
- Ikäheimo, J. 2016. Pronssikautinen teräskatelma Utajärven Ikälästä. *Muinaistutkija* 3/2016: 2–10.
- Ikäheimo, J. 2019. Neolithic native copper finds from Finland and north-west Russia: a multi-method approach. *Fennoscandia Archaeologica* XXXVI: 62–82.
- Ikäheimo, J., Joona, J.-P. & Hietala, M. 2004. Wretchedly poor, but amazingly practical: Archaeological and experimental evidence on the bone arrowheads of the Fenni. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies* 21(1): 3–20.
- Ikäheimo, J. & Nordqvist, K. 2017. Lost in narration: Rediscovering the Suomussalmi copper adze. *Norwegian Archaeological Review* 50(1): 44–65.
- Korochkova, O., Kuzminykh, S., Serikov, Y. & Stefanov, V. 2010. Metals from the ritual site of Shaitanskoye Ozero II (Sverdlovsk Oblast, Russia). *Trabajos de Prehistoria* 67: 489–499.
- Kuusela, J.-M. 2013. *Political Economy of Bronze- and Iron Age Societies in the Eastern Coast of the Bothnian Bay ca. 1500 BC-AD 1300*. Oulu: J.-M. Kuusela.
- Lavento, M. 2012. Local centres in the periphery: the Late Neolithic, Bronze Age and Early Metal Age in Finland. N. Anfinset & M. Wigglesworth (toim.) *Local Societies in Bronze Age Northern Europe*: 148–168. Sheffield: Equinox.
- Lavento, M. 2015. Pronssi- ja varhaismetallikausi. *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*: 125–212. Helsinki: Gaudeamus.
- Lavento, M. 2018. Pronssin tuntijat (1900 eKr.–400 jKr.). J. Paaskoski & A. Talka (toim.) *Rajamaa: Etelä-Karjan historia I*: 120–165. Helsinki: Edita Publishing.
- Lavento, M. 2019. Early Metal Age bronze axes in Finland: an overview. *Transactions of the Institute for the History of Material Culture. St. Petersburg – IHMC RAS* 20: 35–52.
- Lundberg, Å. 2001. Värdefulla gravgåvor eller besvärjande offer? *Västerbotten* 2001/4: 25–28.
- Lundberg, Å. 2005. Gravritter under bronsålder – ny gravtyp i norr och söder. R. Engemark, T.B. Larsson & L. Rathje (toim.) *En lång historia: Festskrift till Evert Baudou på 80-årsdagen. Archaeology and Environment* 19. Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar 57: 307–320.
- Ling, J., Hjärthner-Holdar, E., Grandin, L., Billström, K., & Persson, P.-O. 2013. Moving metals or indigenous mining? Provenancing Scandinavian Bronze Age artefacts by lead isotopes and trace elements. *Journal of Archaeological Science* 40(1): 291–304.
- Ling, J., Stos-Gale, Z., Grandin, L., Billström, K., Hjärthner-Holdar, E. & Persson, P.-O. 2014. Moving metals II: Provenancing Scandinavian Bronze Age artefacts by lead isotope and elemental analyses. *Journal of Archaeological Science* 41: 106–132.
- Metsalu, T. & Vilo, J. 2015. ClustVis: A web tool for visualizing clustering of multivariate data using Principal Component Analysis and heatmap. *Nucleic Acids Research* 43(W1): W566–W570.
- Murashkin, A.I., Kolpakov, E.M., Shumkin, V.Y., Khartanovich, V.I. & Moiseyev, V.G. 2016. Kola Oleneostrovskiy grave field. A unique burial site in the European Arctic. P. Uino & K. Nordqvist (toim.) *New Sites, New Methods. Proceedings of the Finnish-Russian Archaeological Symposium, Helsinki, 19–21 November, 2014. Iskos* 21: 185–199.
- Nørgaard, H.W., Pernicka, E. & Vandkilde, H. 2019. On the trail of Scandinavia's early metallurgy: Provenance, transfer and mixing. *PLoS ONE* 14(7): e0219574.
- Okkonen, J. 2003. *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kiviröykkiöitä – Pohjanmaan muinaisten kivistakennelmien arkeologiaa*. Acta Universitatis Ouluensis B52. Oulu: Oulun yliopisto.

- Orfanou, V. & Rehren, Th. 2015. A (not so) dangerous method: pXRF vs. EPMA-WDS analyses of copper-based artefacts. *Archaeological and Anthropological Sciences* 7: 387–397.
- Pesonen, P. 2016. Ja merestä nousee maa: Pohjois-Pohjanmaan rannansiirtyminen ja arkeologiset radiohiiliajoitukset. M. Niukkanen, P. Pesonen & R. Alvik (toim.) *Monttu auki: arkeologisia kenttätutkimuksia* 1: 10–23.
- Saipio, J. 2017. Emergence of cremations in eastern Fennoscandia: Changing uses of fire in ritual contexts. H. Williams, J.I. Cerezo-Román & A. Wessman (toim.) *Cremation and the Archaeology of Death*: 210–230. Oxford: Oxford University Press.
- Serikov, Y.B., Korochkova, O.N., Kuzminykh, S.V. & Stefanov, V.I. 2009. Shaitanskoye Ozero II: New aspects of the Uralian Bronze Age. *Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia* 37(2): 67–78.
- Yushkova, M. 2012. Northwestern Russia at the periphery of the north European and Volga-Uralic Bronze Age. N. Anfinset & M. Wrigglesworth (toim.) *Local Societies in Bronze Age Northern Europe*: 129–147. Sheffield: Equinox.

Kirjoittaja on kaiken maailman arkeologian dosentti, joka työskentelee arkeologian yliopistonlehtorina Oulun yliopistossa.
janne.ikaheimo@oulu.fi